

IZVANPORODIČNA SREDINA I ODGOJ DJETETA

Hasan HILIĆ

Oporodici i odgoju djeteta pisao sam u *Muallimu* br. 5., str. 88-95. Gore naslovljena tema usmjerava nas na razmišljanje o onim društvenim faktorima i činiocima koji su uz porodicu odgojni elementi u našoj životnoj svakodnevnici. Nemoguće je u jednom kratkom osvrtu obuhvatiti cjelokupnu problematiku odgojnog djelovanja više ili manje organiziranih činilaca koji danas djeluju i postoje uz porodicu. Stoga ćemo svoju pozornost usmjeriti na aktivnost nekih od njih, koji svojim sadržajima i načinom rada u velikoj mjeri značajno utječu na odgoj mladih danas. Nabrojmo ih i analizirajmo, bez pretenzija za širom elaboracijom: škola, rodbina, komšiluk (susjedi), uloga vršnjaka, sredstva javnog informiranja, kulturne, političke, sportske i dr. organizacije i društva.

I

Gledanje na školu sve više je obilježeno kritičkim retrospektivama znanstvenika. Škola je institucija od posebnog društvenog interesa, pa upozorenja dolaze i sa strane, od ljudi koji se ne bave profesionalno odgojem i obrazovanjem. Tako je, naprimjer zanimljivo zapažanje Ericha Froma. Škola je mjesto gdje se misao formira, ali ponekad i deformira. Možda ove preoštre riječi Ericha Froma ozbiljnost problema prenaglašavaju. Međutim i onda kada je prisutna sva dobronamjernost odraslih, pa i u instituciji kakva je škola, potrebno je da imamo na umu prirodu djeteta koja je često podređena isključivo oblicima

školskog učenja. Zato From kaže: “Istom izopačavanju kome podliježu osećanja i emocije, podliježe i originalno mišljenje. Od samog početka obrazovanja originalno mišljenje se ometa i u glave ljudi ulivaju se gotove misli. Taj se postupak može lahko sagledati kad su posrijedi mala djeca. Svijet pobuđuje njihovu radoznalost, ona ga žele uhvatiti fizički, kao i intelektualno. Ona žele saznati istinu, pošto je to najsigurniji način da se snađu u jednom neobičnom i noćnom svijetu. Nasuprot tome, njih ne uzimaju ozbiljno, i nije važno da li je taj stav oblik otvorenog nepoštivanja ili tanahne snishodljivosti uobičajene u općenju s svima onima koji ne posjeduju nikakvu moć (naprimjer sa djecom, starim ili bolesnim osobama).”

Proces intelektualnog, emocionalnog i naročito socijalnog razvoja, započet u porodici, sistematski i intenzivno se produžava u školi, ali u novim uvjetima i sa mnogo strožijim i težim zahtjevima. Dijete ušavši u školu mora prihvatiti mnoge nove oblike ponašanja. Mora naučiti da se uzdržava od zadovoljenja mnogih želja koje su mu roditelji bez odlaganja zadovoljavali. Mora u toku dužeg vremena biti mirno, prilagoditi se situaciji u kojoj je ono jedna jedinka među velikim brojem svojih vršnjaka. Treba se prilagoditi i snaći u mnogobrojnim novim zahtjevima koje postavljaju nastavnici. To su teži zahtjevi od onih koje su djetetu postavljali roditelji.

Uspjeh u školi zavisi od velikog broja činilaca vezanih za učenike, za nastavnike, ali i za njegovu domaću sredinu. Ti faktori su, među ostalim, lične osobine djeteta, lične osobine nastavnika, odnos

nastavnika prema učeniku, njegova pedagoška umješnost, odnosi među učenicima i mnogi drugi. Između velikog broja momenata u vezi sa školskim životom koji mogu utjecati na proces odgoja i na razvoj ličnosti djeteta poseban značaj imaju organizacija školskog života, ličnost učitelja i nastavni školski program.

S obzirom na organizaciju školskog života, škola može počivati na principu autoritarnosti ili na više-manje razvijenim demokratskim odnosima među svim učenicima u procesu nastave. Po pravilu, u školskim odnosima vlada veći ili manji stepen autoritarnih odnosa. Potrebno je ulagati sistematski napor da se u što većoj mjeri razvijaju demokratski odnosi i ponašanje djeteta. Drugi važan momenat u vezi sa organizacijom školskog života jeste orijentacija: ili na doslovno usvajanje nastavnog gradiva ili na razvijanje spremnosti za samostalno mišljenje i samostalno rješavanje problema. Očigledno je da je potrebno razvijati ovu drugu orijentaciju i što brže se osloboditi tradicionalne orijentacije škole uglavnom na memoriranje gradiva.

Nastavnici i kao ličnosti već predstavljaju i naglašavaju određene vrijednosti i time već utječu na svoje učenike. Njihov utjecaj zavisi, dalje, od toga koliko pažnju poklanjaju svakom pojedinom učeniku i koliko vode računa o individualnosti i individualnoj situaciji svakog djeteta pojedinačno. Utjecaj nastavnika, pokazuju neka ispitivanja i razmatranja, u znatnoj mjeri zavisi i od njegovog društvenog položaja. Nažalost, autoritet i ugled nastavnika naglo slabi. To ima svoje negativne posljedice i u selekciji nastavničkog kadra i u utjecaju koji nastavnici imaju na svoje učenike, čak i onda kad su nastavnici izrazito pozitivne ličnosti.

Preko sadržaja nastave prenosi se sistematski određeno gledanje na svijet i društvo. Nastavni programi su svjesno i namjerno izgrađeni u skladu sa shvatanjima onih snaga i društvenih struktura koje predstavljaju vodeće političke i društvene snage u društvu. Prije svega, u skladu su sa koncepcijom i ideologijom na kojoj počiva društveni sistem. Ne manje nego preko sadržaja nastavnog gradiva, škola djeluje na formiranje ličnosti učenika angažirajući se svjesno i direktno na procesu odgajanja ličnosti. Čak i onda kad taj proces odgajanja nije dovoljno organiziran, on se ostvaruje preko cjelokupne atmosfere škole,

odnosno društva čija je škola, u stvari, uvijek samo sastavni dio.

Mnoga ispitivanja pokazuju kako postojeći školski sistem i današnja praksa u procesu nastave imaju različit utjecaj na različite kategorije učenika. Škola je u svojim zahtjevima orijetirana, po pravilu, prema učenicima srednjih sposobnosti. Zato ona vrši u stanovitoj mjeri negativan utjecaj i na one sa nižim, kao i one sa najviše razvijenim sposobnostima. Neka ispitivanja pokazuju da manje sposobni dječaci kao reakciju na frustracije, do kojih dolazi jer ne mogu udovoljiti zahtjevima škole, pokazuju određene negativne osobine: sklonost svađi i nasilju, hvalisavost, sebičnost, eventualno apatiju i zatvaranje u sebe. Kod djevojčica je, navode ova ista istraživanja, česta pojava, kao reakcija na frustraciju, a zbog nemogućnosti da se udovolji zahtjevima koje postavlja škola: nepažljivost, obeshrabrenost i zanošenje maštom. Škola je naročito teška za učenike sa posebnim ličnim problemima. Vrlo često nastavnici, već zbog obično velikog broja učenika u razredu, ne obraćaju dovoljno pažnje individualnim situacijama i problemima. Jedno starije istraživanje, a za koje postoje potvrde i u novijim razmatranjima, pokazuje da učitelji kao glavne probleme kod učenika smatraju: laganje, varanje, povredu društvenih seksualnih normi, lijenost i drskost. Oni manje pažnje obraćaju osobinama kojima kliničari posvećuju veću pažnju i koje su upravo posljedica posebnih ličnih problema učenika: nesocijalnom ponašanju i agresivnosti kao simptomima ličnih problema učenika. I izrazito bistri učenici ne dobijaju dovoljno podsticaja u tradicionalnoj školi. Pošto su oni u mogućnosti da mnogo brže savladavaju materijal i savladavaju znatno više gradiva, školski zahtjevi nisu za njih dovoljan podsticaj za angažiranje njihovih intelektualnih sposobnosti. Naprotiv, dosta često izazivaju kod njih dosadu, ljenčarenje, maštanje ili agresivne oblike ponašanja.

Za uspjeh socijalizacije u školi od značaja je domaća sredina učenika. Vjerovatno je da djeca iz siromašnih slojeva imaju više teškoća da se snađu u školskim uvjetima nego djeca iz porodica sa boljim ekonomskim i kulturnim uvjetima. Djeca iz različitih sredina gledaju različito na školu i na nastavnike. Ona koja su, zahvaljujući porodičnim uvjetima, došla pripremljena u školu, lahko će

savladavati školsko gradivo i vidjeti u nastavniku osobu koja ih pomaže i koja im omogućava da ostvare ciljeve kojima i oni i njihovi roditelji teže. Ona djeca koja dolaze nedovoljno pripremljena, ili su nedovoljno sposobna da zadovolje školske zahtjeve, lahko će u nastavniku vidjeti osobu neprijateljski raspoloženu prema sebi, kao osobu koja dijete ne cijeni i ne voli. Ako postoji takav odnos u početku školovanja, on će se odraziti na cijeli proces odgoja u toku školovanja, kao i na cijelu ličnost.

U stručnoj literaturi se naglašava da je za uspjeh djeteta u školi veoma važan odnos roditelja prema školi. Ispitivanja pokazuju da je u početku školovanja kod pretežne većine roditelja i djece odnos prema školi pozitivan. Roditelji žele da im djeca idu u školu a i djeca vole da idu u školu. Ali ako se dijete poslije nekog vremena ne osjeti zadovoljnim, ako dođe do neuspjeha u školi, promijenit će se ne samo osjećanje djeteta prema školi nego često i stavovi roditelja prema školi. A negativan stav roditelja prema školi doprinijeće tome da se neuspjeh djeteta u školi još više poveća i pojača.

Treba napomenuti da ima mnogo opravdanja za shvaćanja koja ističu da danas škola nema više onaj dominantan značaj za odgoj koji joj je nekad pridavan, a koji joj se i danas ponekad pripisuje. Utjecaj škole je danas manji i zbog toga što je manji značaj svakog od tradicionalnih autoriteta. Osim toga, na proces socijalizacije utječe danas snažnije nego ranije veliki broj drugih agenasa socijalizacije, pored porodice i škole.

Veća izloženost upravo ovim utjecajima danas nego u prošlosti čini da je neopravdano pridavati izrazito veliki značaj školi u procesu odgoja, kao što je neosnovano školu činiti odgovornom za svaki neuspjeh u odgoju.

Kako se pamti škola je bila mjesto učenja. U početku ona je bila samo obrazovna ustanova, no već odavno postaje i ustanova za odgoj.

Uz sva nastojanja da ne bude samo "učilište", evidentno je zapostavljanje odgojne uloge škole. Osnovna škola je prva društvena institucija za odgoj i obrazovanje budućih građana koji će biti osposobljeni za uključivanje u cjelokupni društveni život kao njegovi aktivni graditelji. Prema tome, osnovna škola je društveno-pedagoško središte za odgoj mladih.

Hvala Bogu, prošla su vremena kada su nam osnovna i sve ostale škole u svojoj osnovi bile ateističke, prožete marksističkom idejom. Nedostajao im je religiozni odgoj, a postojeći odgoj je nerijetko bio antireligiozan. Nema potpunog odgoja bez vjerskog odgoja. Jer, budući da je pravi i potpuni vjernik uvijek i potpuni čovjek, to vjerski odgoj nosi u sebi i odgoj kompletnog čovjeka, briga i za njegovo tijelo i za njegovu dušu (obuhvata fizički, intelektualni, moralni, religiozni, estetski, radno-tehnički odgoj). Poslije demokratskih promjena na ovim prostorima doživjeli smo uvođenje vjeronauke u školama. Diskusije o potrebi ovog predmeta u školama ne prestaju ni danas, jer mnogi osjećaju i ispoljavaju animozitet prema vjeronauci. Povijesni i religiozni milje Bosne i Hercegovine, kako reče prof. dr. Esad Ćimić u svom djelu "Čovjek na raskršću", nalaže dužnu i svestranu pažnju i u školskom tretmanu vjerskog i religijskog obrazovanja.

II

Raspravljajući o izvanporodičnoj sredini vodi nas najprije do rodbine kao posebne socijalne strukture. Nekad smo imali velike porodice, danas ih je sve manje, pa kad spomenemo djeda i nenu, amidžinicu i amidžu, tetka, dajdžu i njihovu djecu, mislimo na rodbinu, najbliže članove društvene zajednice. Životna otuđenost nerijetko međusobno djeluje i sužava krug priznate rodbine, slabi te veze, one su sve manje emotivne, ali ne mora uvijek tako biti. U nekim slučajevima te veze su vrlo čvrste i emotivne i mogu u odgoju djece imati veliku ulogu (porodične svečanosti, posjećivanje, zajednički radovi na selu, praznici, blagdani itd.). Rodbina utječe na odgoj djeteta naročito u malim porodicama, gdje zajedno ili vrlo blizu žive djedovi uz djecu i unučad, kao i kod onih porodica gdje djeca često kraće ili duže vrijeme borave izvan užeg porodičnog kruga (kod drugih rođaka: dajdža, tetka, amidžinica). U takvim situacijama bitno je da roditelji i rodbina kod koje su djeca imaju jednake stavove o (za život bitnim) pitanjima. Ne mora poznata pretjerana ljubav djedova negativno utjecati na oblikovanje male ličnosti. Upravo činjenica da ta generacije rodbine nije u radnom odnosu, da su većinom zdravi i imaju pravilne životne stavove, rješava zaposlene roditelje velikih

obaveza. Opasnost udaljavanja djece od roditelja nije moguće nadvladati - na roditeljima je da ne zaborave da imaju djecu i da uvijek ostaju roditelji s roditeljskim obavezama.

III

Komšilik (susjedi) je nekad imao sličnu ulogu kao rodbina. Međusobno pomaganje u radu, suradnja u raznim životnim situacijama i zajedništvo u radosnim i teškim životnim trenucima činili su komšilik posebno vrijednim oblikom društvenih veza. Danas je stanje takvo da se porodice u gradovima uvlače u "granice" svojih stanova, a na selima se nekadašnje prijateljstvo pretvara u rivalstvo i borbu za prestiž. Porodice se zatvaraju u sebe i kao da se u toj sveopćoj jurnjavi žele pretvoriti u oaze intimnosti i porodičnog mira. Ipak, i u takvim situacijama, susjedi utječu na odgoj mladih. Uz međusobno pomaganje u teškoćama, ima i drugih dodirnih tačaka (ne samo pričuvati djecu, već i zajedničke dječije igre, učenje, izlasci, proslave, sijela i dr.), koje zbližavaju i roditelje i djecu bez obzira na različitosti u nekim životnim gledanjima, te veze mogu biti pozitivno iskorištene.

IV

Vršnjaci - grupa djece, mladića i djevojaka, prilično istog doba i sa sličnim interesima, a koja međusobno druguju - imaju u djetinjstvu i mladalačkom dobu veliki utjecaj na formiranje ličnosti. Grupa vršnjaka značajno utječe na to koje će vrijednosti djetete nastojati da ostvari, djeluje na njegovo nastojanje za nezavisnošću i samostalnošću, kao i na formiranje mnogobrojnih i ličnih, a posebno socijalnih stavova. Po mnogim autorima, vršnjaci su možda najutjecajni faktori u formiranju stavova djeteta, a po mišljenju nekih autora važniji od nastavnika i odmah po važnosti poslije roditelja.

Grupe vršnjaka, po Hevigherstu (R. Havighurst, 1953.), imaju nekoliko funkcija u razvijanju ličnosti djeteta i mladića: one omogućavaju da se djetete razvija kao druga djeca istog uzrasta, da ne postane drukčije i ekstravagantno; omogućavaju razvijanje novih vrijednosti i stjecanje odgovarajućih socijalnih stavova i uloga; omogućavaju postizanje lične

samostalnosti i nezavisnosti; doprinosa tome da se razvija socijabilnost, normalno ponašanje, da se shvaćaju i prihvaćaju društveni ciljevi - i uopće osigura normalan razvoj mladog čovjeka. Zato uključivanje u razredni kolektiv i prijateljsko vezivanje sa vršnjacima predstavljaju važne momente u procesu socijalizacije. Pjaže u drugovanju sa vršnjacima nalazi izvor autonomne moralnosti.

Utjecaj vršnjaka ostvaruje se postepeno. Na ranom uzrastu djetete još nije spremno za zajedničku aktivnost sa vršnjacima. Dvogodišnje djetete, naprimjer, i kad se zajedno igra sa drugom djecom igra se, ustvari, uporedo sa njima. U tom dobu malo ima saradnje u aktivnosti. Sposobnost za zajedničku igru raste u trećoj i četvrtoj godini. Tek sad je moguće govoriti o začecima formiranja grupe vršnjaka ili grupe za igru. Tek u to doba djetete postaje svjesno prisustva druge djece i pokazuje želju za drugom djecom. Ali ni u tom dobu vršnjaci nemaju većeg značaja za formiranje ponašanja djeteta. Taj značaj dobijaju tek nekoliko godina kasnije, kad djetete pođe u školu. Došavši u školu djetete želi da bude prihvaćeno od drugih, da se uključi u razredni kolektiv i da se u njemu afirmira. Ono mora razvijati određene osobine koje će tome doprinijeti. Sociometrijska ispitivanja pokazuju da su među takvim osobinama kod dječaka u osnovnoj školi osobine kao što su: fizička snaga i vještina, smjelost, sposobnost za kontakt s drugim, smisao za šalu i humor. Dječaci sigurni u sebe lakše su i brže prihvaćeni od svojih vršnjaka, a oni plačljivi i nesigurni lahko postaju meta napada ostale djece. Pri tome su djeca osjetljiva na tuđe ocjene o njima. Prihvatanje od strane druge djece podiže njihovo osjećanje sigurnosti i razvija njihovo samopoštovanje. Često kao zamjenu za nepostignutu popularnost u razredu djeca traže tješnji prijateljski kontakt sa jednim ili dva vršnjaka. Takvo prijateljstvo za veliki broj može postati važnije nego prihvatanje od strane razreda i konformiranje normama razreda.

Kroz pripadnost grupi vršnjaka, prije svega u periodu adolescencije, mladi ljudi traže svoj identitet, nastoje da postignu ličnu autonomiju i nadu uspješan put u svijet odraslih. U periodu od 14 godina većinu djece privlače više zajedničke aktivnosti sa vršnjacima nego život u porodici. Ne mora to značiti da se automatski napuštaju

roditeljske vrijednosti, iako se i to dešava. Ali redovno je da mladi ljudi u to doba postaju otvoreniji za nova iskustva i pokazuju više samostalnosti. Oni se žele emancipirati od roditeljskog ograničavanja i ništa nije neprijatnije nego prebacivanje i ruganje adolescentu da je nesamostalan, da je potpuno pod kontrolom roditelja i posebno majke. Grupe vršnjaka ne karakteriše samo to što imaju neke zajedničke vrijednosti i stavove, što pokazuju određene istovjetne načine ponašanja, nego je važna karakteristika drugovanja i uključenosti u grupe vršnjaka, nastojanje da se objasne i formuliraju vlastite dileme, da se izmijene mnogobrojna iskustva o društvu i životu, da se stavljaju pod pitanje i u sumnju autoritativne deklaracije roditelja, nastavnika i drugih odraslih s obrizom na to da su takve deklaracije često uprošćene idealizacije i mnogo puta suprotne konkretnom ponašanju dotadašnjih autoriteta.

Neki pisci (T. Taraons, 1951.) govore o "kulturi vršnjaka", a pod time podrazumijevaju standarde ponašanja koje postavlja određena omladinska grupa. Omladinska grupa vrši jak pritisak na sve svoje članove sa shvaćanjima i normama roditelja i drugih odraslih osoba. Često se dešava da se zahtjevi i očekivanja koje postavljaju roditelji podređuju zahtjevima koje postavlja grupa vršnjaka. Vrlo često je kod adolescenata mnogo važnije odobravanje ili neodobravanje vršnjaka nego odobravanje ili neodobravanje roditelja. Najizrazitiji utjecaj je shvaćanje vršnjaka u periodu od 13 do 19 godina. Istraživanja pokazuju da se u to doba mladi ljudi razlikuju u mnogim svojim stavovima od svojih roditelja. Manja se suprotnost javlja između shvaćanja mladih ljudi i shvaćanja roditelja u slučajevima gdje postoje prisni i srdačni porodični donosi. Tamo, međutim, gdje nema čvrstog porodičnog života i gdje u samoj porodici postoje suprotnosti, prihvaćanje standarda vršnjaka je izrazitije i znatnija je razlika između tih standarda i roditeljskih shvaćanja.

U slučajevima kada dijete ne bude dovoljno prihvaćeno od svojih vršnjaka u razredu, vjerojatno je da će ono tražiti grupe vršnjaka van razreda, i to, prije svega, takve grupe u kojima se nalaze pojedinci koji imaju teškoće slične njegovim. To su redovno grupe iz bližeg susjedstva koje mogu postati potencijalna osnova za devijantno

ponašanje i za regrutiranje u maloljetne prestupnike. Mnoga istraživanja sociologa i psihologa pokazuju veliku ulogu vršnjaka u razvijanju delinkventnoga ponašanja. Po mišljenju jednog broja, naročito starijih autora, delinkventi se prvenstveno regrutuju iz određenih gradskih rejona, a preko određenih grupa vršnjaka. Po njihovom mišljenju na susjedstvu bazirana grupa vršnjaka je glavni izvor delinkvenata. Drugi autori ne prihvaćaju u potpunosti ovo shvaćanje. Oni govore o dvije kategorije delinkvenata: a) o delinkventima koji su u prestupništvo upali, prije svega, druženjem sa drugim mladim ljudima, iako i u tom slučaju postoje određeni problemi u porodičnom životu koji su doprinijeli javljanju delinkventnog ponašanja, i b) o onima kojima nisu sredina i društvo osnovni uzrok delinkventnosti, nego je to, prije svega, nesređena porodična situacija i, zbog nje, njihov poremećen emocionalni život. Danas se smatra da delinkventnost i nije direktna posljedica drugovanja, nego da je osnovni uzrok pojave delinkventnosti u nesređenim i nesrećnim porodičnim prilikama. Ove prilike čine osnovu, a uključivanje u grupu vršnjaka stvara priliku, za orijentaciju mladih ljudi prema prestupništvu.

Grupa vršnjaka nosi sljedeće oznake: u njoj djeca nisu podvrgnuta nikakvom apriorističkom autoritetu (roditelji, nastavnici), nego svojom aktivnošću dolaze do položaja, budu prihvaćeni ili odbijeni; u njoj se uči mnogo toga o životu što se inače ne može nigdje naučiti, sve ono u čemu mladi čovjek vidi svoje prvo samopotvrđivanje (pušenje, skitnje, pustolovine, seksualne spoznaje): u grupi se uči i način ophođenja s vlastitom generacijom, vještina socijalne organizacije, tehnike rukovođenja itd. kontakti s vršnjacima pogoduju i stvaranju prijateljstva pa i između pripadnika suprotnih spolova; zajednički život i susreti važni su elementi u izgradnji pogleda na skoro sva životna pitanja, pa i nazore na svijet.

Upravo zbog navedenih oznaka, na grupu vršnjaka gledamo kao na jedan od bitnih činilaca izgradnje mlade ličnosti. Zbog svega toga valja je uzimati vrlo ozbiljno. Teško je boriti se protiv grupe. O tome bi valjalo razmišljati prije nego se grupa formira, ne zatvarati svoj dom djeci susjeda i drugih vršnjaka, naprotiv otvoriti im ga i razmišljati o usmjeravanjima (sport, muzika,

tehnika i dr.), a onda stalno njegovati porodični život da ne otpadne iz "životne igre" mladih, već da grupa s njim bude više nego u tolerantnoj koegzistenciji. Kažimo na kraju da je ipak djelatnost, pa i utjecaj grupe više-manje spontan i ne smijemo mlade dovesti u situaciju da izgube osjećaj pripadnosti porodici. U protivnom grupa će im zamijeniti i porodičnu zajednicu.

Ne mnogo manje važan društveni činilac koji je vrlo privlačan za mlade i utjecajan u njihovu formiranje jesu sredstva javnog informiranja: štampa, radio, film i televizija. Život bez njih kao sredstva komuniciranja teško je danas zamisliti i kao područje masovnih komuniciranja ona zaslužuju dublju pedagošku analizu. Iskorištavanje tiskane riječi, radija, filma i televizije u školi i u nastavi još uvijek ne zauzima odgovarajuće mjesto, ali zato su to glavni faktori informiranja svih ljudi, posebno mladih, i činioci koji ih mogu preokupirati, na koje oni troše velik dio svoga vremena, pa je i njihov utjecaj na formiranje javnog mnijenja i društvenog ponašanja izrazit i velik.

Uz pozitivne strane napretka tehnike informiranja, svjedoci smo i loših i negativnih utjecaja upravo programa mas-medija: kič, šund, pornografija, primitivizam, jeftina zabava, loš ukus, senzacionalizam i dr., pa je borba za kvalitetnije programe ozbiljan društveni problem. Veza televizije i filma i ulazak filma preko televizije u naše kuće doveli su do ozbiljnih društvenih a to znači pedagoških problema u porodici. Roditeljima nije lahko. Mas-mediji su prava "zaraza". Morat će se odgovorno poduzimati zajedničke akcije škole i roditelja, uključivši i djecu, da se mijenjaju programi, da se odgovornije sastavljaju, da se dogovora neko pridržava i bude za njih odgovoran, ali i da se djeca navikavaju na biranje programa, da se razvija njihov ukus i osjećaj mjere u korištenju mas-medija. Uz utjecaj škole na tom području treba očekivati i odgovarajući doprinos vjerske štampe.

Slobodno vrijeme u kući dijete može ispuniti čitanjem, crtanjem, sviranjem, pomaganjem u nekom kućnom poslu, može pozvati prijatelje na igru. No, sve je više djece kojoj je glavni sadržaj slobodnog vremena gledanje televizije. Roditelji to obično podržavaju, jer su lišeni brige gdje im je dijete ili su sretni što mirno gleda program i ne dosaduje svojim zahtjevima. Sretno je i dijete, nije mu dosadno, dobro se zabavlja, a mnogo toga i

nauči. No, kada je u pitanju dijete, onda televizija mora imati svoje mjesto i vrijeme u dnevnom rasporedu. Ne smije postati zamjena za učenje, igru ili često odsutne roditelje. Besmisleno je osporavati pozitivne strane televizije. Ona je već nezaobilazan dio našeg života. Jedini je problem šta učiniti da ne postane ravnopravnim, pa čak i privilegiranim "članom obitelji".

Djeca provode pred televizijskim ekranom 2-3 sata na dan, a neka i mnogo duže. Prema nekim istraživanjima američka djeca provedu ispred televizora više nego u školi. Mnogi se roditelji tuže da je televizija narušila intimnost porodične atmosfere, unoseći u nju sve moguće probleme suvremenog svijeta - i one njima bliske i one posve strane, udaljujući ih istovremeno od svakodnevnih, običnih, samo njihovih. Slušajući i gledajući televiziju, kao da sve manje slušamo i gledamo jedno drugo. Čak imamo i razlog da se ne suočimo s onim što osjećamo ili mislimo o vlastitim problemima. Koliko nas može otuditi, najbolje mogu posvjedočiti sama djeca, koju roditelji često i bez pozdrava, bez skretanja pogleda s ekrana puštaju (ili tjeraju) na spavanje.

Ako roditelji znaju što je za dijete dobro, a trebali bi znati, onda je jasno da gledanje televizije mora biti pod njihovom kontrolom. Ne samo zato da bi dijete sačuvali od scena koje će ga uznemiriti, jer njih će vjerovatno vidjeti i na drugom mjestu, već zato da bi aktivno živjelo svoj život, a ne postalo pasivni posmatrač. Dijete se uz televiziju odvaja od okoline i otuđuje. A zbog stalnog gledanja televizije, smanjuje mu se kreativnost, i još se ugoji. Gledajući televiziju, naime, stalno nešto gricka, najčešće slatkiše i neopaženo postaje gojazno. Manje se kreće, nema volje baviti se sportom, voziti bicikl...

Sjedeći, dijete zauzima kojekakve položaje koji uzrokuju iskrivljavanje ne samo kičme, nego i cijelog skeleta. A dugotrajno gledanje televizije zamara i oči. Zato roditelji trebaju paziti da dijete kod gledanja televizije sjedi na određenoj udaljenosti od televizora, i to udobno. Trebaju mu dopustiti da gleda samo određene emisije, poučne i zabavne, kao i priloge iz školskog programa.

Roditelji ne trebaju dozvoliti da televizija zavlada njihovim djetetom. Za djecu su dječije emisije, jer emisije za odrasle traže i moć razumijevanja i emocionalnu zrelost odrasla čovjeka. Psiholozi su brojnim istraživanjima dječije

agresivnosti utvrdili da gledanje agresivnih scena znatno pojačava iskazivanje agresivnosti: od onih kojima je izloženo u svom porodičnom okruženju, do onih koje do njega stižu putem mas-medija. Televizija je dio naše porodične svakodnevnice - neizbježna i korisna - ako ne zaboravimo nekoliko navedenih upozorenja.

VI

Ukazat ćemo na kraju na još jednu grupu činilaca koja danas egzistira. To su ponajprije različite kulturne, političke, sportske, tehničke i druge organizacije i društva, koji sistematski programski djeluju. Oni su, doduše, dobrovoljni što se tiče pristupa, ali propagandno privlače mlade i onda od njih zahtijevaju određenu disciplinu. Svojim sadržajima mogu biti atraktivne u angažiranju mladih u njihovo slobodno vrijeme.

Vrijeme neorganiziranog izvanškolskog i izvanporodičnog života koje se može pojaviti kao vremenski i društveni vakuum moglo bi postati izvor devijantnog, pa i delinkventnog i asocijalnog ponašanja mladih, i to je već danas, a sutra će biti još više, ozbiljno društveno pitanje (narkomanija, ovisnost, kriminalitet i sl.)

Moramo spomenuti i ulicu, u najširem smislu riječi, kao zasebnog činioca koji ulazi u sferu tzv. funkcionalnog, stihijskog, nesistematskog odgojnog djelovanja. Život koji se odvija na javnim mjestima, trgovima, u parkovima, javnim lokalima, u prometnim sredstvima, u kulturnim ustanovama (kino, pozorište, stadioni) i dr. utječe svojim postojanjem, atmosferom, načinom ophođenja ljudi, ponašanjem, odnosima odraslih prema djeci i obratno, poštivanjem osnovnih normi kulturnog ponašanja itd., stihijno, ali ostavlja u mladima svoj trag. To je naša stvarnost i na nju moraju računati oni koji misle na mlade, na njihov odgoj i budućnost.

VII

Pokušaj da se u jednom osvrtu govori o izvanporodičnoj sredini djeteta, dovodi izvan sumnje samo do letimičnog uvida u stanje stvari. Današnja životna realnost pokazuje da je odgojna funkcija, to prirodno pravo i obaveza roditelja podijeljena između porodice i društva (države), da

se uz njih pojavljuje još velik broj drugih činilaca, koji mogu djelovati kao suradnici, ali često njihovi utjecaji mogu biti negativni. Odgoj djece je vrlo ozbiljna, delikatna, odgovorna, ali i sveta zadaća.

Mladog čovjeka oblikuje cjelokupna životna stvarnost. Ona na njega utječe svojom sveukupnošću. Čovjek je rezultat i slika sredine u kojoj živi. Izvanporodična sredina u kojoj dijete živi postaje sve značajniji pedagoški fenomen i odgojni činilac. Porodica mora saradivati sa školom i svim institucijama u koje su uključena djeca. Od škole se očekuje da svojim djelovanjem bude toliko jak činilac da u saradnji s roditeljskim domom neutralizira negativno djelovanje mnoštva drugih činilaca izvanporodične sredine djeteta.

LITERATURA:

1. Nikola Rot, OSNOVI SOCIJALNE PSIHOLOGIJE, Beograd, 1975.
2. Dž. Ajanović i M. Stevanović, ODGOJNI RAD S ODJELJENSKOM ZAJEDNICOM I-IV RAZREDA OSNOVNE ŠKOLE, Tešanj, 2000.
3. Vladimir Jukić, UČENIKOVO PITANJE U SUVREMENOJ NASTAVI, Zagreb, 1974.
4. M. Zvonarević, SOCIJALNA PSIHOLOGIJA, Zagreb, 1976.
5. M. Mladenović, UVOD U SOCIOLOGIJU PORODICE, Beograd, 1972.

Summary

THE IMPACT OF THE OUTSIDE WORLD UPON THE EDUCATION AND UPBRINGING OF THE CHILD

Hasan Hilić

This text deals with issues and factors found outside the circle of the family that have influence on the education and upbringing of the child. Being impossible to handle the whole issue of educational process, the author talks, in fact, only of those factors which at most part influence the development of young ones today: school, relatives, neighborhood, the role of school mates, media, cultural, political, sport and other social organizations.